

ОЛЕКСАНДР ОРОС ТА ЙОГО ПРАЦЯ ЗАПОЧАТКУВАННЯ СЛОВ'ЯНСЬКОГО КНИГОДРУКУВАННЯ ПРИ ГРУШІВСЬКОМУ МОНАСТИРІ»

Ім'я Олександра Ороса добре відоме не тільки на Україні, але й за її межами. Його знають, перш з все, як відомого політичного діяча, колишнього політв'язня і талановитого науковця. «Він належить до тих великих особистостей, – писав один з біографів, – для яких чавунна опірність розвинутого соціалізму була особливо тяжкою. Замість творчої діяльності – фанфари пустопорожніх лозунгів, замість свободи – воєнщина КГБ, замість «добробуту народу» – ситий комунізм для байдужих людей...». Олександр Орос все своє життя боровся і продовжує боротися з цим злом...

Олександр Михайлович Орос народився 24 лютого 1933 року в с. Губівка на Хустщині у багатодітній сім'ї православного священика. Пізніше він так напише про свої пройдені «університети»: «Раннє дитинство мене пройшло у «благословенні» часи масариківської демократії, які ніхто нині намагається оголосити «золотим віком». Я, особисто, увесь цей «золотий вік» проходив босоніж, хоч сім'я наша за тогочасними умовами вважалася заможною. У десятирічному віці вступив до Хустської гімназії, згодом продовжив навчання у Великобичківській середній школі, яку закінчив у 1950 році». На цьому він не зупиняється і настирливо готується до вступних іспитів на лікувальний факультет Львівського медичного інституту. Однак, юнак не врахував вплив факторів, які тоді вирішували його долю: соціальне походження та «націоналістичні переконання». Двері престижного галицького вузу перед ним були закриті. Надія Кушко у листі до батька «Гіркий присмак свободи», присвяченій 60-ій річниці від дня народження О. Ороса, писала, що «Львів початку 50-х марив сподіваннями на швидке національне визволення. Настрої ці живилися чутками про найдушні авантюри «лісових хлопців» із УПА, і студенти самі готувалися до майбутніх боїв: майже у кожного була зброя, у п'ятому класі хлопці

співали вечорами «Ще не вмерла Україна», «Червону калину», сріплені пісні. Така атмосфера панувала і в лісотехнічному інституті, куди вдалося вступити Олександрові... до кінця навчання студент Орос вважався одним із кращих в інституті. Однак «червоного» диплома не одержав, було враховано всі згадані фактори» (Карпатська Україна. – 1994. – лютого). Після закінчення вузу працював в Ужгороді, а в 1963 році вступив до аспірантури Московського інституту будівельних матеріалів. 1969 року успішно захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук. Здавалося б, що молодого вченого чекає перспективна наукова кар'єра, але... на вимогу працівників столичного КГБ Олександр Орос повинен був за 48 годин залишити Москву. «Рицар плаща і кинджала» хотіли позбутися неблагонадійного вченого, який написав кілька листів на радіо «Свободу» і «голос Америки», де розповідав про неподобства, що відбувалися в Радянському Союзі. Під час сумнозвісних подій 1968 року в Чехословаччині, Олександр Орос однозначно заявив: «Я не бажаю бути офіцером запасу окупаційної армії». Так, доля його була вирішена остаточно...

Проживаючи в древньому Ужгороді О. Орос працював у різних будівельних організаціях. Так продовжувалось до 1972 року. Олександр Михайлович пригадував: «У 1972 році був вперше заарештований за антидержавну політичну діяльність. І хоч незабаром звільнили за браку доказів, цей арешт коштував мені роботи – у 1974 році я позбувся останнього місця праці. Живучи з випадкових заробітків, досліджував історію нашого краю, зокрема, зробив ґрунтовне дослідження на тему «Чому українців тільки сорок мільйонів», яке, безумовно, не могло бути опубліковане. В цей же час почалася кропітка робота над історією книгодрукування на Закарпатті. Ця робота забирала багато фізичних матеріальних сил, доводилось працювати над складними старослов'янськими текстами по 10–12 годин на добу. Як наслідок багаторічної роботи стала унікальна праця Олександра Орос «Започаткування слов'янського книгодрукування при Грушівському монастирі». Наука дуже багато втратила, що нагода опублікувати загалом трапилася тільки сьогодні, в 1995 році. Широкий читач загальознайомлений тільки з фрагментами праці О. Ороса, які були на-

друковані в окремих збірниках та інших виданнях/Детальніше див.: Орос О. Слідами Грушівської друкарні//Календар «Просвіти» на 1991 рік. Ужгород, 1992. – С. 40–44; Його ж: Орос О. М. Слідами Грушівської друкарні//Українські Карпати: Матеріали міжнародної наукової конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура». – Ужгород, 1993. – С. 373–383). Тепер, шановний читачу, ти маєш приємну можливість детально ознайомитися з книгою, яка пролежала добрий десяток років небутті, і яка змусить багатьох фахівців переглянути свої дотеперішні висновки.

В 1982 році Олександр Орос був вдруге заарештований за фальсифікованим КГБ звинуваченням.

У 1988 році О. Орос був звільнений за амністією. Повернувшись у рідний край, організував Закарпатську правозахисну організацію – Українську Гельсінську Спілку, яка пізніше перетворилася в Українську Республіканську Партію. До 1993 року був головою обласної організації УРП, але через внутрішньопартійні негаразди змушений був залишити цю організацію, яка поступово переродилася на слухняну захисницю корумпованої влади. Нині працює головою обласної організації Української Консервативної Республіканської Партії.

Дане дослідження має велику вагу для української культури, глобальні, серйозні і далекосяжні висновки. Воно плід багаторічної роботи О. Ороса над дослідженням проблеми початків книгодрукування на Закарпатті. Автор наводить неспростовані докази існування друкарні при Грушівському монастирі у другій половині 15 століття. Отже, не московит Іван Федоров приніс просвітництво на територію сучасної України, а тут вже в цей час існувало і активно діяло давнє і могутнє мистецтво творіння Книги. Питання далєбі політичне. Не випадково проти цього твердження так активно виступали радянські вчені, і тому так довго і важко дане дослідження пробивало собі дорогу у світ.

Це складне питання порушувалось вже не раз, його історіографія налічує десятки праць, у яких більшість авторитетних вчених схилилася до думки, що друкарня у Грушівському монастирі все ж існувала. Вперше про неї згадується у науковій літературі М. Лучкаєм у другому томі «Історії карпатських русинів» (1835 р. гл. 42). Неодноразово про друкарню згадували у своїх творах А. Кралицький, А. Балудянський, А. Петрушевич

та інші історики Закарпаття. У 1942 році побачила світ стаття Г. Стрипської «Чи була друкарня в Грушеві?» Проте автор намагався розв'язати цю проблему без серйозного вивчення та аналізу матеріалу, без дослідження усіх «за» і «проти».

Отож, все таки чи була друкарня в Грушеві? Загальновідомо, що на території Закарпаття існувала велика кількість монастирів – центрів духовного і культурного життя краю. Тільки на території Тячівщини великих населених пунктах діяли Занівський монастир (Ужгород), Вормізьовський (сучасне Р. Поле) та Бедевльський. І сьогодні немає ніяких підстав не вірити М. Лучкаєві чи А. Балудянському, які спираліся у своїх твердженнях на певні джерела. А. Кралицький перераховує навіть книги, видані цією друкарнею. Думається, що небезпідставно тому що у XV–XVIII століттях таких невеличких монастирських друкарень у середній Європі існувало чимало. То чому ж вона не могла бути і Грушівському? Якщо в цьому була потреба православного населення Закарпаття. Крім того, Грушівський монастир тривалий час був осідком Закарпатського єпископату, в юрисдикцію якого входила Пряшівщина (сьогодні Східна Словачія) та Румунська Мараморощина.

Велика кількість книг, виданих у XV–XVIII століттях і не тільки тоді нашого часу не збереглися, або існують в одному чи кількох примірниках. Загарбники та колонізатори приходили на закарпатські землі з вогнем і мечем. Мечем забирали життя, вогонь мав знищити пам'ять народу його душу, його невідцвітне слово. І горіли книги...

І ось після безнадійних, здавалося б висновків багатьох вчених щодо Грушівської друкарні і її друку пан Орос вернувся до першоджерел. Основним критерієм для нього став постулат: друкарня в Грушеві існувала, випускала книги, отже їх треба шукати! Не може бути, щоб збереглось ніяких слідів! І. Орос поставив Грушівську друкарню в контекст початків слов'янського книгодрукування. Це дало добрі наслідки. Можна тільки по-доброму позаздрити енергії і настирливості Ороса його пошуках та наполегливості у праці, незважаючи на відсутність елементарних умов роботи та 20-ти річне цькування та переслідування. А втім, О. Орос має високу для таких пошуків ерудицію, показав глибок знання історії, питань предмету свого дослідження, виявив належну критичність в оцінці вже існуючих думок. Над ним не тяжіють авторитети

упореч скептикам він вторував свій шлях в розв'язанні цього непростого питання.

Праця пана Ороса є науковим дослідженням, тому нас цікавить не її літературний бік, а докази, які він наводить, висновки, до яких він дійшов. Автор досяг поставленої мети, хоч і продовжує далі пошуки роботи над темою, тобто всі подані факти і докази є незаперечними, сформульовані тези і доведення в усьому баласті аргументів історії, палеографії, етимології, филології, історії релігії та церкви. Автор зробив усе, що міг будучи професіоналом-мовознавцем і палеографом, він все ж навів деякий науковий матеріал, проаналізував його і прийшов до висновків, які є переконливими. В майбутньому О. Орос планує розширити свої пошуки про всі гіпотетичні центри книгодрукувань на Закарпатті та їх зв'язок з подібними центрами в Європі. Не випадково О. Орос проводить своєму дослідженні думку про те, що так звані краківські друки найпольта Фіоля вийшли з Грушівської друкарні та остаточно доказав, що то була краківська підробка.

Спостереження О. Ороса з цього приводу тонкі і дотепні. Він звернув увагу на складну проблему протографу краківських інкунабул: який рукопис послужив для друкування книги? Таким зразком є рукописний автограф, що походить із Грушівського монастиря і зберігається нині у фондах Закарпатського краєзнавчого музею. На стор. 9 О. Орос пише: «Знайдений нами рукописний автограф є оригіналом автографа Фіоля». В. А. Орос згадує у своєму описі «Давні книги...» датував цей рукопис XVIII століттям, поскільки не мав уявлення про техніку написання, шрифт та використаний папір для рукописних і друкованих книг XV–XVII ст.

О. Орос також доводить, що краківські безвихідні Тріодь пісна і Тріодь святий теж побачили світ у Грушівській друкарні, а першоджерелами для друкування послужили рукописні книги, написані там же у XIV–XV ст. О. Орос детально аргументує. Порівняння гравірувальних ініціальних літер і краківських інкунабул і рукописних книг із Закарпаття та вжиті слова місцевого діалекту (Мукачівський Псалтир, Мінея, Апостол) – простовно доводить приналежність цих книг до закарпатської акваторії. Орос неспростовно доводить, що в Грушеві працювала безіменна друкарня, яка випускала книги без вихідних даних. О. Орос добре оперує

тим матеріалом, який пов'язаний з початками слов'янського книгодрукування, і нам здається, що гіпотеза дуже близька до істини.

На серйозну увагу заслуговує повідомлення про те, що він виявив «Молитвослов», надрукований між 1655–1670 роками в Грушівській друкарні. До речі, про цей «Молитвослов» згадував А. Кралицький та інші вчені, як про грушівське видання. В матеріалах йде мова про текст, вирізаний на дерев'яному хресті і про печатку Угольського (Занівського) монастиря на тій же Тячівщині. Над розширенням і поглибленням матеріалу автор працює і далі. Хочеться вірити, що він нарешті отримав доступ до необхідних архівних матеріалів в нормальних правових умовах.

Микола ВЕГЕ

*Голова Закарпатської обласної організації
«МЕМОРИАЛ», кандидат історичних наук,
доцент Ужгородського державного університету*

В історичній науці й досі немає єдиної думки щодо зачаткування слов'янського книгодрукування кирилицею та визначення місця його виникнення. На розбіжність поглядів дослідників в основному вплинула відсутність рукописних книг XIV–XV ст., які могли б бути першоджерелом, а разом з тим і рукописними оригіналами перших слов'янських друкованих книг.

Велика кількість опублікованих матеріалів на цю тему являють собою виключно поверхові дослідження, основним джерелом яких послужили підроблені і вставлені в XVII ст. кілька вихідних аркушів з вихідними даними перших друкованих слов'янських друкунабул, що сприяло появі суперечливих, часом цілком протилежних поглядів, оцінок і тлумачень.

Шкода, що історики зосередили свою увагу тільки на вихідних даних, забувши про те, як подібні дослідження вирішуються в археологічній науці. Наша праця не претендує на вичерпне висвітлення проблеми, хоч разом із тим знаємо, що наша концепція є новою в науці і протилежною загальноприйнятій теорії Краківського походження зачаткування слов'янського книгодрукування, викличе недовір'я в одних, упередженість у других і, можливо, роздратування з політичних мотивів – у третіх. Але істину знищити неможна. І те, що в нашій праці є істинним, примусить звернути більшу увагу в питанні зачаткування слов'янського книгодрукування в той бік, в який досі ще ніхто детально з істориків не звертався.

Істину шукати куди важче, ніж проголошувати підробки і вигадки дійсністю, а дійсність відкидати. Наука, не політика, а шукання істини і служба їй.

Питання про те, чи існувала друкарня при православному монастирі святого Архангела Михаїла в селі Грушеві Тячівського району на Закарпатті, не є принципово новим. Перша згадка про неї належить українському вченому Михайлу Лучкаю. У своїй